

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КІНДЗЕРСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 159.9

**СОЦІОМЕТРИЧНИЙ СТАТУС ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО
СТАНОВЛЕННЯ В СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ**

053 «Психологія»

Автореферат

дипломної роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Тернопіль

Роботу виконано на кафедрі психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України

Керівник роботи: кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Періг Ірина Мирославівна,
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

Рецензент: доктор економічних наук, професор кафедри
менеджменту та адміністрування
Кирич Наталія Богданівна,
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

Захист відбудеться 24 грудня 2018 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні
екзаменаційної комісії №52 у Тернопільському національному технічному
університеті імені Івана Пулюя за адресою: 46001, м. Тернопіль, вул.
Микулинецька, 46, навчальний корпус №7, ауд. 209.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У підлітковому віці відбуваються бурхливі зміни не лише у фізичному та фізіологічному планах, але і у особистісному, а саме мають місце розвиток самосвідомості, самооцінки, спонукальної сфери, виникає почуття дорослості, бажання самоутверджуватися.

Для підлітка провідною діяльністю є інтимно-особистісне спілкування з ровесниками, тому для них важливе значення має соціометричний статус, тобто місце, яке людина займає у групі, а також те, як до неї ставляться, як сприймають, оцінюють, якими якостями наділяють інші. Він залежить від багатьох чинників особистості і формує психологічний клімат в колективі.

Показник соціально-психологічних якостей особистості як складової комунікації у групі називають соціометричним статусом. Це те реальне місце, яке займає особистість у системі міжособистісних стосунків; це якість особистості як елемента соціометричної структури – займати певну просторову позицію (локус) в ній, тобто співвідноситися із іншими елементами. Така властивість розвинута в елементів групової структури нерівномірно.

Соціометрія використовується як метод дослідження, який дає можливість одержати кількісні характеристики групи: величину статусу кожної групи, наявність угруповань всередині групи, міру згуртованості або розв'язання, дані про напружені або конфліктні діади, тріади, мікро групи. Теоретичною базою дослідження є праці Г.М. Андрєєва, І.П.Волков, Е.М. Дубовська, С.Московічі, А.Л.Журавлев, Я.Л.Коломенський, Р.Л. Кричевський, К. Левін, Б. Лотт, Е. Мейо, Т. Ньюком, В.І. Паніотто, А.В. Петровский, А.О. Реан, які почали вивчати такі групові феномени, як лідерство, управління, прийняття групового рішення, вплив первинної групи на особистість.

Група ровесників відіграє провідну роль у процесі соціалізації підлітків. Учнівська група представляє можливість побудови нових відносин із самим собою та з іншими, допомагаючи зрозуміти себе, своє призначення, дозволяє випробувати почуття ризику і спробувати свої сили в ситуації змагання. Під впливом референтної групи однолітків складаються правила поведінки підлітків. У цьому віці велика увага приділяється стилю, особливостям поведінки, а також зовнішності.

Для підлітка важливо не просто спілкуватися з однолітками, але і бути значимим членом групи, якого визнають, схвалюють, беруть до уваги його думки, приймають у своє коло ровесники. Бажання бути визнаним може виявлятися в різних проявах: одні намагаються розвивати свої здібності, інші намагаються бути уважними до інших, треті – організовують спільне дозвілля тощо.

Труднощі у взаєминах з оточуючими гальмують позитивний процес включення особистості в групу, деструктивно впливає на ціннісну сферу підлітка, що позначеться у переживанні стресових станів та відчуття покинутості та ізоляції.

З розвитком групового спілкування пов'язана одна з найбільш складних проблем підліткового віку – проблема бути знехтуваним, а в найбільш крайніх

формах – випадки булінгу, коли підліток стає об'єктом знущання, глузувань, фізичної агресії з боку групи однолітків.

Дослідження основних труднощів спілкування у старшокласників виявило, що найбільш часто порушення в міжособистісних відносинах викликані відсутністю у них комунікативних умінь. Крім того, особливе значення у встановленні ефективних взаємин з однокласниками мають певні індивідуально-психологічні особливості особистості підлітка, які блокують успішну міжособистісну взаємодію.

Розлад взаємин з однолітками нерідко призводить до формування підвищеної тривожності, розвитку почуття непевності в собі, агресивності, неадекватною самооцінкою, з труднощами в особистісному розвитку, професійному самовизначенні, орієнтації в життєвих ситуаціях, а також – до різних форм емоційної та соціальної ізоляції.

Об'єкт дослідження: особистісне становлення в період дорослішання як визначального вікового періоду.

Предмет дослідження: особливості соціометричного статусу як чинника особистісного становлення в старшому підлітковому віці.

Мета дослідження: дослідити основні особливості соціометричного статусу у старшому підлітковому віці.

Завдання дослідження:

1) здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження;

2) виділити особливості особистісного становлення в старшому підлітковому віці;

3) апробувати дослідницьку програму емпіричного вивчення впливу соціометричного статусу на становлення особистості в старшому підлітковому віці;

4) розробити практичні рекомендації щодо оптимізації розвитку соціального статусу старшому підлітковому віці;

5) запропонувати тренінгову програму розвитку особисті та якостей ефективного міжособистісного спілкування.

Методи дослідження:

– теоретичні: аналіз і синтез психолого-педагогічної та соціологічної літератури; дедуктивний метод; порівняння, класифікація і узагальнення;

– емпіричні: стандартизоване спостереження, опитування, констатувальний експеримент, тестування, питальниковий метод, узагальнення незалежних характеристик;

– кількісної і якісної обробки результатів дослідження;

– інтерпретаційний метод.

Теоретична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні зв'язку соціометричного статусу і особистісного розвитку підростаючої особистості.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що основні положення магістерської роботи та результати експериментального дослідження можуть бути використані у роботі практичного психолога, педагогів та керівників шкіл, позашкільних навчальних закладів з метою покращення формування позитивного соціометричного статусу учнів, соціально-психологічного клімату в учнівських колективах, профілактики

булінгу.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, сімох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел у кількості 60 джерел та 4 додатків. Робота містить 8 таблиць та 8 рисунків. Основний зміст магістерської роботи викладено на 102 сторінках.

Основний зміст роботи

У **Вступі** подано загальну характеристику роботи: стан розробки наукової проблеми, актуальність роботи, мету і завдання роботи, об'єкт, предмет, описано наукову новизну, практичну значимість отриманих результатів.

У **першому розділі «Теоретичні аспекти дослідження соціометричного статусу»** з'ясовано, що у підлітковому віці відбуваються бурхливі зміни не лише у фізичному та фізіологічному планах, але і в особистісному, а саме мають місце розвиток самосвідомості, самооцінки, спонукальної сфери, виникає почуття дорослості, бажання самоутверджуватися.

Для підлітка провідною діяльністю є інтимно-особистісне спілкування з ровесниками, тому для них важливе значення соціальне оточення, атмосфера в класі та соціометричний статус, який визначає ставлення, оцінку ровесниками та міжособистісні стосунки між ними. З'ясовано що соціальний статус залежить від особистісних конструктів і визначає психологічну атмосферу в учнівському колективі.

Обґрунтовано, що у групі фактор соціально-психологічної підструктури особистості, як значущий компонент інтерактивних процесів у групі називають соціометричним статусом. Це об'єктивне становище яке посідає особистість у форматі між персональних взаємин; це ознака індивідуальності як представника соціометричного утворення – обіймати певний просторовий локус в співіснуванні з іншими складовими.

З'ясовано, що саме концепція соціометричного дослідження стосується вивчення емоційної складової, міжособистісних комунікацій та психологічний клімат, що понує у групі; яке відношення членів між собою і визначення впливу на згуртованість усього колективу.

Підкреслено, що у період дорослішання найзначнішим видом діяльності є спілкування з ровесниками, у якому формуються провідні способи міжособистісного спілкування і тактовного поведіння з ровесниками. Прийняття групою задоволення афіліативних потреб в спілкуванні з ровесниками включеність в зачиму активність, визначає групу надзвичайно значущою і цінною для підлітка. Від успішності старшого школяра в міжособистісних стосунках за ровесниками залежить напрям його особистісного розвитку.

У **другому розділі «Емпіричне вивчення соціометричного статусу підлітків та його вплив на становлення особистості»** описується процедура проведення емпіричного дослідження Для дослідження зв'язку між соціометричним статусом та особистісним становлення підлітка нами було використано комплекс взаємодоповнюючих психодіагностичних методів: соціометричний метод, 16-ти факторний особистісний Р. Кеттелла, опитувальник «Комунікативні і організаторські здібності», опитувальник «Особистісний диференціал».

У результаті психологічної діагностики за допомогою комплексу взаємодоповнюючих методів було обстежено 83 учні 8-9 класів ТНВК «Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4» під час проходження переддипломної практики.

Опрацювавши результати методики «Соціометричний статус», вибірку якої склали 83 учні, було виявлено 8,4% лідерів, 37,3% учнів перебувають у статусі бажаних, і 44,6% – індіферентних, 12% – ізольованих.

Емпірично досліджено, що підлітки посідають різне становище в міжособистісних стосунках, та відповідно до статусу, яким володіють у них з'являється відповідний тип відносин з оточуючими.

Відзначено що лідери є сильними особистостями, впевнені у собі, з високим рівнем вербальних здібностей, екстравертовані, автономні, самостійні у справах. Провідними умовами їх життєдіяльності є насичене контактами спілкування, бажання до нових знайомств, розширення кола знайомих, легкість адаптації у нових компаніях, розкутість і невимушеність у них, відсутність бар'єрів розпочати розмову, знання власних переваг, здібностей, і прагнення до саморозвитку. Учні в статусі «бажаних» наділені соціальними позитивними якостями, як і лідери, проте мешою мірою.

«Індіференті» учасники дослідження рідко бувають об'єктом уваги однокласників і характеризуються низьким рівнем розвитку особистісних якостей. Найбільшу тривогу для фахівців які здійснюють психолого-педагогічні впливи, становлять «ізольовані», іншими словами, аутсайтери у яких низький рівень комунікативного потенціалу, неадекватна самооцінка, вони закриті в собі, інтровертовані, важко пристосовуються до нових умов, багато часу проводять на самоті. Зазвичай аутсайдер має низький рівень особистісного розвитку, тому вони є об'єктом пристрасної уваги практикуючого психолога, з метою корекції несформованих якостей.

Аналізуючи соціометричний статус старших підлітків та результати особистісних методик, відзначаємо, що для осіб з високим статусом характерні: комунікабельність, емоційна виразність, експресивність, радикалізм, нонконформізм, сміливість, впевненість в собі. І навпаки, знехтувані та ізольовані учні, здебільшого характеризувалися замкнутістю, невпевненістю, тривожністю, боязкістю, конформізмом, напруженістю, високою нормативністю поведінки тощо.

Результати проведеного дослідження підтверджують припущення про те, що соціометричний статус детермінується рівнем розвитку особистісних структур, і навпаки.

У третьому розділі «Психолого-педагогічна програма оптимізації соціометричного статусу підлітків у колективі» запропонована система оптимізації щодо кооперації з найближчим оточенням, яке має забезпечити доброзичливі стосунки, сприятливу для розвитку атмосферу підростаючої особистості.

Доведено, що соціально-психологічний тренінг є високоефективним психологічним інструментом покращення соціально-психологічного клімату в класному колективі та способом самовдосконалення та саморозвитку особистості учнів, методом самопізнання, самореалізації, корекції неадекватної самоповаги, і покращення соціометричного статусу, який є індикатором

розвитку особистості та рівня міжособистісним відносин.

У четвертому розділі «Спеціальна частина» запропоновано розгляд питання дослідження особистісних конструктів в світлі комплексного підходу до вивчення особистості.

У п'ятому розділі «Психолого-економічна доцільність дослідження» розглянуто аспекти лідерства як запоруки ефективного менеджменту: психологічний та економічний аспекти.

У розділі «Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях» розглянуто питання про раціональні умови і методи підвищення життєдіяльності людини та класифікацію джерел небезпеки, небезпечних та шкідливих факторів.

У розділі «Екологія» проаналізовано питання загальної характеристики повітряного середовища та його вплив на психічний та інтелектуальний розвиток людини.

Висновки

Проаналізовано соціометричний напрямок вивчення малих груп, який досліджує емоційні міжособистісні відносини, психологічний клімат у групі, ставлення учасників один до одного. З'ясовано, що розроблена Дж. Морено методика «Соціометрія», призначена для визначення взаємовідносин у групі, та соціального статусу особистості.

Узагальнено, що підлітковий вік є сенситивним періодом для розвитку міжособистісної взаємодії, провідною діяльністю якого інтимно-особистісне спілкування, що обумовлює бажання підлітка комунікувати з ровесниками, і для яких є значимим та авторитетним середовищем. Однолітки дозволяють подивитися на себе, ніби збоку, краще пізнати та зрозуміти себе та інших.

Для підлітка важливо не просто комунікувати з однолітками, бути разом з ними, але і, головне, займати серед них задовільне положення. Для деяких це прагнення може виражатися в бажанні зайняти в групі позицію лідера, для інших – бути визнаним, улюбленим другом, для третіх – незаперечним авторитетом у якійсь справі, але в будь-якому випадку воно є провідним мотивом поведінки дорослих дітей.

Труднощі, які виникають в житті підлітка у взаєминах з оточуючими, гальмують цей позитивний процес, зміщують пріоритети, деформують ціннісну шкалу підлітка. Наслідки такої стресової для підлітка ситуації, як ізоляція в середовищі однолітків, можуть впливати на життєву історію людини в подальшому.

Експериментально з'ясовано, що учні займають різне становище в формальній та неформальній структурі класу відповідно до статусів, у них з'являється той чи інший тип відносин до оточуючих.

Встановлено, що становище підростаючої особистості у класному колективі залежить від багатьох особистісних характеристик, і навпаки, від особистості залежить її соціальний статус, прийняття групою. З'ясовано, що чим вищий рівень комунікативних здібностей, тим вищий соціальний статус підлітка.

Лідери є впевнені у собі люди, з високим рівнем комунікативних здібностей, доміантні, сміливі, радикальні, експресивні, енергійні, рішучі, вільні у виборі, стресостійкі, вміють вирішувати проблеми, люблять зміну

подій, оновлення стосунків, збільшення контактів, розкуті у нових товариствах, швидко адаптуються, легко знаходять спільну мову, адекватно сприймають свої якості, здібності, працюють над їх розвитком. Емпірично досліджено, що «зірки» колективу характеризуються високим рівнем самоповаги, домінантністю, екстравертованістю, незалежністю суджень та поведінки, здатністю протистояти обставинам, високим рівнем особистісного розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ РОБОТИ

Кіндзерська Т.В. Вплив соціометричного статусу на розвиток особистості підлітка / Т.В. Кіндзерська, І.М. Періг. – Актуальні задачі сучасних технологій : зб. тез доповідей міжнар. наук.-техн. конф. Молодих учених та студентів, (Тернопіль, 27–28 листопада 2019.) / М-во освіти і науки України, Терно.нац.техн.ун-т ім. І.Пулюя [та ін.] – Тернопіль: ТНТУ, 2019. – Т. 3. – С. 122-123.

АНОТАЦІЯ

Кіндзерська Т.В. Соціометричний статус як чинник особистісного становлення в старшому підлітковому віці. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітнього рівня «Магістр» за спеціальністю 053 – «Психологія» – Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. – Тернопіль, 2019.

В дипломній роботі виконано теоретичне та емпіричне дослідження соціометричного статусу підлітка в класному колективі та визначено його вплив на особистісний розвиток.

Описано організацію та процедуру проведення комплексного емпіричного дослідження. Емпірично досліджено, що підлітки посідають різне становище в міжособистісних стосунках та відповідно до статусу, яким володіють у них з'являється відповідний тип відносин з оточуючими.

Запропоновано тренінг розвитку особистісного розвитку в підлітковому віці.

Ключові слова: соціометричний статус, підліток, особистісний розвиток, спілкування.

ANNOTATION

Kindzerska T. Sociometric status as a factor of personal development in adolescence. – Manuscript.

A graduate work for obtaining Master's degree in specialty 053 – "Psychology" – Ternopil National Technical University named after I. Puluji. - Ternopil, 2019.

The graduate work deals with the theoretical and empirical study of the sociometric status of the teenager in class groups and its influence on personal development is determined.

The organization and procedure for conducting a complex empirical study are described. It has been empirically investigated that adolescents have different positions in interpersonal relationships and according to the status that they possess, an appropriate type of relationship with others appears.

The training of the development of personal development in adolescence is offered.

Keywords: sociometric status, teenager, personal development, communication.